

II.

NEMZETKÖZI KÖNYVTÁRI ÉLET

Az IFLA nemzetközi kiadványcsere bizottságának 40 éves működése

GOMBÓCZ ISTVÁN

Az IFLA kezdettől fogva nagy figyelmet szentelt a nemzetközi kiadványcsere ügyének. Már 1930-ban megalakult az első munkacsoport, amely azután 1933-ban szilárdabb formát öltött. Így tehát 1973-ban az IFLA kiadványcserével kapcsolatos tevékenységének 40 éves múltjára tekinthetünk vissza. Korábban csak egy tanulmány foglalkozott a Bizottság munkájával, éspedig az 1947-től 1963-ig terjedő időszakkal.¹

AZ 1930-TÓL 1950-IG TERJEDŐ IDŐSZAK

Az 1927-ben Edinburghban megalakuló Comité international des bibliothèques első hat albizottsága között a kiadványcsere csoportja még nem szerepelt. 1928-ban Rómában felmerült egy International Exchange Service felállításának gondolata, de az 1929-es római és firenzei—velencei Könyvtárosi Világkongresszuson nem ezt, hanem az egyetemi disszertációk cseréjének megszervezését tűzték ki célként. Ettől az időtől fogva 25 éven át ez a kiadványkategória maradt a nemzetközi kiadványcsere érdeklődésének előterében.

Bővebben az 1930. évi *stockholmi* közgyűlésen foglalkoztak a kiadványcsere ügyével. Érdekes módon az itt elfogadott határozat nemcsak az egyetemi disszertációkról szólt, hanem felkérte a Nemzetek Szövetsége mellett működő Institut International de la Coopération Intellectuelle-t, hogy indítson akciót az 1886. évi brüsszeli egyezmények pótlására, szorgalmazza a központi csereirodák szervezését stb.

Ekkor alakult meg az első Albizottság 5 taggal² Jan EMLERnek, a pozsonyi Egyetemi Könyvtár igazgatójának vezetésével.

A következő évben T. P. SEVENSMA az IFLA Főtitkára *Cheltenhamban* jelentette, hogy a stockholmi kezdeményezés nyomán több ország nemzeti összefoglalókat küldött be a kiadványcsere helyzetéről. EMLER csak 1932-ben, *Bernben* tudott ezekről színtézist készíteni, aminek az volt a lényege, hogy túl sok olyan disszertáció is eljut az egyetemi könyvtárakhoz, amelyekre nincs is szükségük.

1. DARGENT, J.: *FIAB-Commission des échanges de publications depuis 1947.* = *Libri.* 1964, 81–85. l.

2. *Actes...* Vol. II. 3e session, Stockholm, 1930. Uppsala, 1930. 14–15. l.

Ezért tisztázni kellene, hogy mely könyvtárak törekednek a teljességre és melyek óhajtanak csak bizonyos szakokat gyűjteni. EMLER már akkor kimondta, hogy minden országnak ki kellene bocsátania a disszertációk jegyzékét és országonként lehetőleg egy szerv vállalja magára ezek szétosztását.³

Az 1933. évi *avignoni* ülésen alakult meg határozottabb keretek között az Egyetemi Disszertációk Cseréjének Albizottsága (Sub-Committee on Exchange of University Theses — Sous-Commission des échanges de thèses universitaires). Jan EMLERT megerősítették elnöki megbízatásában és tagként megválasztották a következőket: L. FICK (Németország), G. GRAPE (Svédország), H. LEMAITRE (Franciaország), J. S. THEISSEN (Hollandia) és SEVENSMA IFLA-Főtítkárr, aki hivatalból tagja volt minden albizottságnak.⁴

A *madridi* közgyűlés alkalmából (1934) az Albizottságot a francia—német kétoldalú államközi egyezmény (1925) foglalkoztatta.⁵ Ebben a két állam 6—6 példányos disszertáció-cserét, továbbá bizonyos hivatalos kiadványok cseréjét rögzítette — ami jó példának tűnt arra, hogy miként lehet a sokszor túl bőven áramló disszertációcserét a helyes korlátok között tartani.

A *Madridban és Barcelonában* megrendezett II. Könyvtárosi Világkongresszuson (1935) M. BEAULIEUX (Franciaország) néhány új javaslatot is nyújtott be: 1. a kapott disszertációkat szabad legyen más egyetemi kiadványokkal is viszonzni, 2. a kongresszus kérje fel a kormányokat a központi csereirodák támogatására, hogy azok képesek legyenek a külföldi irodalom egyszerűbb és gyorsabb beszerzésére, jegyzékek terjesztésére, beleértve a kevésbé elterjedt nyelvek irodalmát is.

1936-ban Varsóban nem foglalkoztak a csere ügyével, 1937-ben *Párizsban* pedig csak annyiban, hogy EMLER javaslatára kimondták: minthogy a disszertációk kötelező kinyomtatását nem minden ország írja elő (Druckzwang), ezért kötelezni kell ezeket, hogy térítsék meg a kapott anyag szállítási költségeit és viszonzják a disszertációkat más tudományos kiadványokkal. Ez a gondolat már előrevetíti azt a folyamatot, melynek során a kiadványcserével foglalkozó IFLA munkacsoport később majd kiterjeszti működésének körét.

Az 1938. évi *brüsszeli* ülésen L. ABB (Németország) keveselte a sok német disszertáció ellenében beérkező anyagot, J. GUINARD (Franciaország) pedig szorgalmazta, hogy minél több ország bocsásson ki jegyzékeket a cserére rendelkezésére álló kiadványairól.

A háború előtt az IFLA utoljára 1939-ben *Hágában* jött össze, ahol EMLER lemondott az Albizottság vezetéséről és átadta helyét J. GUINARDnak. Az új elnök-jegyző — ahogy annakidején az albizottságok egyetlen tisztségviselőit hívták — bővebb áttekintés közzétételével kezdte meg működését.⁶ Ebben először olvashatunk néhány elvi megjegyzést is a csere céljairól, hasznáról. Javaslatai szerint a Nemzetek Szövetségének kulturális szerve adja ki a cserében részt-

3. EMLER, J.: *Échange de thèses universitaires*. = *Actes* . . . Vol. IV. 5e session, Berne, 1932. La Haye, 1932, 65. l.

4. *Actes* . . . Vol. V. 6e session, Chicago—Avignon, 1933. La Haye, 1934, 60 l.

5. LEMAITRE, H.: *L'accord franco-allemand du 15 juillet 1925*. = *Actes* . . . Vol. VI. 7e session, Madrid, 1934, La Haye, 1934. 59—61. l.

6. GUINARD, J.: *Sous-commission des échanges de thèses. Propositions du représentant de la France*. = *Actes* . . . Vol. XI. 12e session, La Haye—Amsterdam, 1939. La Haye, 1940, 67—69. l.

vevő intézmények nemzetközi címtárát; a disszertációk cseréjéből kapcsolják ki a vizonzást nem nyújtó könyvtárakat; fokozzák az Albizottság hatáskörét és általában a működését. A jelentést követő vitában először merült fel az a nézet, hogy az Albizottság ne csak a disszertációk, hanem általában az egyetemi kiadványok cseréjével is foglalkozzék — de ne törődjön az egyéb tudományos kiadványok cseréjével.

A háború után az IFLA először Oslóban tartott közgyűlést, ahol T. KLEBERG, az uppsalai Egyetemi Könyvtár igazgatója adott széleskörű helyzetképet a cseréről: 7 a háború szétzilálta a kapcsolatokat, sokféle megszűnt a „Druckzwang”, sok disszertáció folyóiratokban és sorozatokban jelent meg, másutt elkezdték a mikrofilmezést — ilyen körülmények között nehéznek látszott a csereforgalom újabb megszervezése. Ezen az ülésen J. GUINARD is beszámolt a franciaországi disszertációk cseréjének megszervezéséről.⁸ Az Albizottság szervezetileg ismét megszilárdult, világos programot dolgozott ki: 1. Az Albizottság mindenféle tudományos anyaggal foglalkozzék, és ne csak az egyetemi kiadványokkal, 2. az egyes országok vizsgálják meg, hogy mely egyetemeik milyen disszertációkra tartanak igényt (hogy ne gyűjtsön mindenki mindent), 3. a cserelő intézmények címtárát szükséges összeállítani, ez ügyben az UNESCO-hoz kell fordulni.

Az 1948. évi londoni ülésen K. SCHWARBER bázeli könyvtárigazgató azt az új gondolatot vetette fel, hogy az UNESCO könyvtári közlönye rendszeresen közölje a csereközpontok jegyzékét és felvetették azt is, hogy országonként egy-egy egyetemi könyvtár vállalja el a központi csere-szerv szerepét. Az 1949. évi bázeli konferencián az Albizottság nem tartott ülést.

A. KESSEN ELNÖKSÉGÉNEK IDŐSZAKA

A. KESSEN a leideni egyetemi könyvtár igazgatója 1950-től 1958-ig vezette az IFLA kiadványcsere ügyeit. Ez a kitűnő könyvtáros nagy lelkesedéssel és energiával dolgozott, neve az IFLÁn belül összeforrott a kiadványcserével, aktivitásáról nem egyszer az Elnökség is elismerőleg emlékezett meg.

Bemutatkozása az 1950. évi londoni ülésen történt.⁹ Beszámolóját méltán nevezhetjük a cserebizottság első átgondolt és alapos programjának is. A bevezető széttekint a világban és megállapítja: a második világháború előtt se a kormányközi kétoldalú egyezmények, se a multilaterális egyezmények nem váltották be a reményeket. A háború után Németország eltörölte a „Druckzwang”-ot, pedig azelőtt csupán Németországban évente kb. 8000 disszertáció jelent meg. A francia helyzet is rendezetlen. Ugyanakkor L. KIPP (Egyesült Államok) szerint a nemzetközi kiadványcsere a kultúrpolitika eszközüvé is válhat. Az Albizottságra is jelentős szerep vár a nemzetközi csere fejlesztése terén, amit elsősorban az egyes országokon belüli fejlesztés eszközeivel és nem általános szabályozásokkal kell megoldani.

KESSEN ismét a disszertációk cseréjére központosította figyelmét, a háború

7. KLEBERG, T.: *Report of the Sub-Committee on the exchange of university publications.* = *Actes ...* Vol. XII. 13e session, Oslo, 1947. La Haye, 1947. 121—123. l.
8. GUINARD, J.: *Résumé du rapport sur les échanges universitaires internationaux.* = *Actes ...* Vol. XII. 13e session, Oslo, 1947. La Haye, 1947. 124—126. l.
9. KESSEN, A.: *Sub-Committee on exchange of University publications.* = *Actes ...* Vol. XV. 16e session, Londres, 1950. La Haye, 1951, 62—64. l.

előtti kiterjesztő javaslatok tehát egyelőre ismét háttérbe szorultak. Ezt a fel fogást tükrözték a Londonban elfogadott határozatok is, melyek több éven át megszabták az Albizottság működését, így érdemes őket idézni:

1. minden országban állítsák össze a nyomtatott, írógépen írt, vagy mikrofilmre vett egyetemi disszertációk és egyéb publikációk bibliográfiáit;
2. mindenütt készítsék el a ki nem adott disszertációk tömörítvényeit;
3. a csereanyag jó elosztása érdekében az egyes országok egyetemi könyvtárai létesítsenek koordináló együttműködést.

A londoni ülés után KESSEN élénk levelezéssel elkezdte a fenti határozatokra vonatkozó helyzetképek begyűjtését azoktól az országoktól, melyektől válaszokat remélhetett. Már ez az akció is annak a jele volt, hogy az Albizottság a háború előtti rögtönzéseket és ötletszerű javaslatokat abbahagyva komolyabb gondot kezdett fordítani az egyszer elhatározott tennivalók végrehajtására. Ettől az időtől fogva tehát szervezettebb és a programhoz jobban igazodó bizottsági munkáról beszélhetünk.

A begyűjtött nemzeti jelentések összefoglalóját KESSEN 1951-ben *Rómában* nyújtotta be.¹⁰ Ebből kiderül, hogy a skandináv országok és Hollandia eleget tettek a londoni követelményeknek. Németországban még alig változott a helyzet. A párizsi Sorbonne elkezdte a francia disszertációk központi szétosztását. A jelentést vita követte, amelyben a nyelvi nehézségekre terelődött a szó. Így a londoni követelményekhez egy újat csatoltak: a nem világnyelveken kibocsátott disszertációkat mindenütt lássák el angol, német vagy francia összefoglalókkal.

A londoni ülés után KESSEN újult erővel folytatta az adatgyűjtést. A legfontosabb helyekre eljuttatta a nyelvi határozatot, megismételte a korábbi kívánalmakat és új országokra (Ausztria, Törökország, Egyiptom) is kiterjesztette az adatgyűjtést. Különösen nagy figyelmet fordított arra, hogy befolyásával előmozdítsa a német disszertációk kötelező kinyomtatásának legalább részleges megindítását.

Akciója széleskörű visszhangot váltott ki, ami a *Koppenhágában* (1952) benyújtott jelentéséből derült ki.¹¹ Ebben már 15 ország cserehelyzetéről adott részletesebb áttekintést, most már figyelemmel az idegen nyelvű tömörítvények ügyére is. Kívülről jövő kezdeményezésnek tett eleget az Albizottság akkor, amikor csatlakozott a 18. Nemzetközi Dokumentációs Kongresszus határozataihoz és előtérbe állította az akadémiai jelentések cseréjét. Ennek logikus folyománnyaként az Albizottság most már véglegesen elhatározta, hogy illetékességi körét kibővíti és nevét ennek megfelelően megváltoztatja: „Az egyetemi és más tudományos kiadványok cseréjének albizottsága” lett a neve (Sub-Committee on the exchange of university and other scientific publications — Sous-Commission des échanges de publications universitaires et scientifiques). Az erre vonatkozó vitában egyesek mégis felvetették azt az aggályt, hogy nem hatol-e be ezzel az Albizottság a tudományos egyesületek szférájába?

KESSEN 1953-ban ért működésének tetőpontjára, amikor az IFLA *Bécsben*

10. KESSEN, A.: *Sous-Commission des échanges de publications universitaires. = Actes ...* Vol. XVI. 17e session, Rome, 1951. La Haye, 1952. 78—82. l.

11. KESSEN, A.: *Rapport de la Sous-Commission des échanges de publications universitaires. = Actes ...* Vol. XVII. 18e session, Copenhague, 1952. La Haye, 1952. 81—86. l.

tartotta a közgyűlését. Már a tavasz folyamán intenzív levelezéssel biztatta az IFLA tagegyesületeit és rajtuk keresztül a könyvtárakat a nemzetközi kiadványcsere élénkítésére és különösen a Londonban lefektetett főbb irányelvek követésére. Új vonásként ismételten hivatkozott a francia példára: e szerint a disszertációk kinyomatásához az állam is nyújthat segítséget.

A jelentés öt év fejlődését foglalta magában, tehát a legújabb fejleményeken kívül visszatekintést is nyújtott. Talán ez volt eddig a leghosszabb szöveg, ami az IFLA Évkönyveiben a kiadványcsere tárgyában valaha is napvilágot látott.¹² Mindjárt az elején kiderült, hogy az Albizottságból Bizottság lett, mert időközben az IFLA-t is átszervezték: a Könyvtárak Nemzetközi Bizottsága helyébe a Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetségének Tanácsa (Conseil de la FIAB) lépett. A bevezető rész kiemelte, hogy a Bizottságnak nem csupán regisztrálnia, hanem befolyásolnia is kell a fejlődést. Ami az általános helyzetet illeti: a csere kiheverte a háború viszontagságait. Kiderült, hogy az államközi egyezmények nem váltak be, és nem volt szükség arra sem, hogy a csereközpontok munkakörét a továbbítószolgáltatón túl is kifejléssék. A csereanyag viszont bővült, disszertációk ellenében mást is lehet adni. Új vonás a csere kultúrpolitikai szerepe, amit a Bizottság viszont nem kívánt magáévá tenni — bár ugyanakkor kétségtelen, hogy a csere jelentősége erősen megnövekedett.

A Bizottság fő törekvése ebben az időszakban a disszertációk cseréjének háború utáni helyreállítására irányult. A kinyomatás kötelező a skandináv országokban és Hollandiában. Részben a Bizottság biztatására Németország a „Druckzwang” újbóli bevezetésére, illetőleg a fotoprint eljárás elfogadására készül. A könyvtárak számára kötelezően átadott 150 példány is a nemzetközi csere élénkítését szolgálja. Franciaországban a Service des Échanges Universitaires újjászervezte az állami támogatással kiadott belföldi disszertációk külföldi szétosztását és a külföldről érkezők hazai terjesztését.

A disszertációk rendszeres jegyzékbe foglalása sok országban megtörtént. Az Egyesült Államok kiadja a „Dissertations Abstracts” című periodikumot, amelynek alapján bármely amerikai disszertációról lehet mikrofilmet rendelni az University Microfilms vállalatnál Ann Arborban.

Ami a Bizottságnak a nyelvi tömörítvényekre vonatkozó kívánságát illeti, a skandináv országokban ezt nemcsak betartják, hanem a disszertációk többségét a maguk egészében már világnyelveken jelentetik meg. Japán is igen pozitíven reagált a Bizottság ezirányú felhívására. Némi előrehaladás történt a koordinálás terén, így pl. a holland egyetemek között, vagy Németországban a Deutsche Forschungsgemeinschaft működése, Franciaországban a sorbonni elosztóközpont munkája nyomán stb.

KESSEN nagy beszámolóját nem követte olyan vita, amilyent megérdemelt volna. E helyett az UNESCO növekvő befolyását lehetett megfigyelni és ennek jegyében születtek meg a bécsi határozatok is: a Bizottság értesült az UNESCO azon tervéről, hogy a Cserekézikönyvet új kiadásban kívánja megjelentetni és ehhez teljes támogatást ígért. Ezen kívül felszólította az IFLA tagegyesületeit, hogy adjanak pontos válaszokat az UNESCO új kérdőívére, amellyel a csereegyezmények felújításának akcióját indította el.

12. KESSEN, A.: *Committee on the exchange of university and other scientific publications.* = *Actes...* Vol. XVIII. 19e session, Vienne, 1953. La Haye, 1953, 94–101. l.

Az új nézetek hatására KESSEN 1954 tavaszán körkérdéssel fordult az érdekelt könyvtárakhoz. Ebben a hivatalos és más tudományos kiadványok cseréje felől érdeklődött. Betegsége miatt 1954-ben Zágrábban J. DARGENT, a brüsszeli csereközpont vezetője képviselte, aki be is adott egy jelentést, de ez főleg a jugoszláv könyvtárak kiadványcserével kapcsolatos munkájával foglalkozott.¹³

1955 tavaszán KESSEN először fordult a Szovjetunióhoz: ismertette a Bizottság eddigi ajánlásait és különös nyomatékkal kérte, hogy a szovjet tudományos folyóiratok cikkeit lássák el angol vagy francia rezümékkel. Erre a kérésére 1955 végén a leningrádi Tudományos Akadémiától igen pozitív választ kapott.

Bár az 1955. évi brüsszeli könyvtároskongresszuson a Bizottság külön ülést nem tartott, ezt az évet mégis fordulópontnak tekinthetjük, mert ekkor tért át a Bizottság végleg az egyetemi disszertációk szűkebb köréből a többi kiadványcategória tágabb területeire. S. HONORÉ asszony, a párizsi nemzeti könyvtár nemzetközi csereközpontjának vezetője itt nyújtotta be azt a fontos tanulmányát, amely először foglalta össze a hivatalos kiadványokkal kapcsolatos problematikát.¹⁴ J. DARGENT viszont egy elemző tanulmányt tett közzé, amely hosszú idő után először foglalkozott a csere alapvető feladataival, hivatásával, céljaival, kultúrpolitikai jelentőségével, fajtáival, a lebonyolítás módjaival.¹⁵

A brüsszeli kongresszus nem is hagyta figyelmen kívül a kiadványcsere ügyét: már a határozatok legelején kimondta, hogy az UNESCO helyes lépést tett akkor, amikor S. HONORÉ kezdeményezésére a hivatalos kiadványcsere újjászervezése érdekében napirendre tűzte az 1886-os brüsszeli egyezmények újabb konvencióval való pótlását. Ezen kívül a kongresszus felhívta a résztvevő országok figyelmét arra is, hogy a csereanyag mozgatása, szállítása terén minél kedvezőbb postai, vámügyi stb. előírásokat alkalmazzanak. Mindebből az látható, hogy az UNESCO által kezdeményezett központosítottabb szervezés gondolata nyomult előtérbe, szemben azzal a hagyományos, KESSEN által is képviselt vonallal, amely szerint a cserélők közvetlen kapcsolatait semmiféle szabályozással nem helyes megzavarni.

KESSEN a jelek szerint habozva követte az új irányt. Az IFLA megbízásából részt vett az UNESCO 1956. évi párizsi szakértői értekezletén, ahol az új egyezmény vitájában igyekezett tompítani a csatlakozó államokra háruló kötelezettségeket. Ahogy erről ő maga a Libri-ben beszámolt¹⁶, javaslatára fakultatívvá alakították azt a pontot, amely eredetileg kötelezően a csereközpontokra kívánta volna bízni a hivatalos kiadványok lebonyolítását (shall happen should). Indokolásul kifejtette, hogy sok államban a tudományos kiadványok egyre növekvő része is állami támogatás segítségével jelenik meg, márpedig ha ezeket is hivatalosaknak tekintve cseréjüket a központokra bizzuk, akkor ez aligha történhet meg a tudományos intézetek önállóságának sérelme nélkül.

13. DARGENT, J.: *Commission des échanges de publications universitaires et scientifiques.* = *Actes...* Vol. XIX. 20e session, Zagreb, 1954. La Haye, 1955. 104–106. l.

14. HONORÉ, S.: *L'échange des publications officielles et administratives et les relations avec les organisations internationales, gouvernementales et non-gouvernementales.* = *Congrès international des bibliothèques et des centres de documentation. Bruxelles, 11–18 septembre 1955.* La Haye, 1955, Nijhoff, 97–101. l.

15. DARGENT, J. L.: *Les échanges.* op. cité. 118–126. l.

16. KESSEN, A.: *International exchange of publications. Unesco Meeting in Paris.* = *Libri.* 1956. 76–80. l.

Az 1956. évi *müncheni* ülésen beterjesztett rövid elnöki jelentés jól összegezte a Bizottság legfontosabb eredményeit: Nyugat-Németország 16 egyeteme közül 10 újból bevezette a „Druckzwang”-ot, Franciaország megszervezte a disszertációk szétosztását, igen sok ország rendszeres bibliográfiákat ad ki. A Szovjetunió 20 legfontosabb tudományos folyóirata rendszeresen közöl angol, francia, német összefoglalókat, sőt Japánban is tért hódít ez a követelmény — a skandináv és Benelux államokban pedig természetessé vált. Mégis, a müncheni határozatok már az új szervezeti kérdésekkel is foglalkoztak: 1. a csereközpontok kapjanak nagyobb hatáskört, 2. meg kell vizsgálni, hogy milyen kiadványok tekintendők hivatalosaknak és ezek közül melyek cseréjét érdemes szorgalmazni, 3. a csereközpontok tudományszakok szerint vizsgálják meg országuk kapcsolatait a külfölddel, hogy így mind a szaktudományok, mind a földrajzi kiterjedés megszólása szempontjából áttekintést nyerhessenek.

A *párizsi* ülésen (1957) a Bizottság pontról-pontra végighaladt az UNESCO által készített új egyezmény első tervezetén és néhány módosítást javasolt. Itt hangzott el először a később annyiszor ismételt kívánság: ahol még nem készült bibliográfia a hivatalos kiadványokról, ott azt létre kell hozni. *Madrídban* (1958) már inkább passzív volt a Bizottság szerepe, tudomásul vette az új egyezmények tervezeteit és a tagállamok számára azok megszavazását ajánlotta.

A Z 1959 - T Ő L 1969 - I G T E R J E D Ő I D Ő S Z A K

Az 1959. évi *varsói* bizottsági ülésen A. KESSEN utóda, J. DARGENT elnökölt, rövid beszámolóját az Évkönyv közzölte is.¹⁷ Ebből értesült a Bizottság arról, hogy készül az új egyezmények létrejöttéről szóló tanulmány, amely azután meg is jelent.¹⁸ Az ülést főleg az UNESCO azon levelének szentelték, mellyel az 1960 őszére Budapestre összehívott szakértői értekezlethez kért szakmai programjavaslatokat. DARGENT ki is dolgozott egy 13 pontból álló tematikát, mely szerint a tervezett konferencia foglalkozzék a csere céljával, hasznával, hivatásával, a koordinálással, a csereközpontok feladatkörével, a centralizálás vagy decentralizálás kérdésével, a regionális duplumcsereközpontok szükségességének vizsgálatával, a hivatalos kiadványcsere jobb megszervezésével, az UNESCO új egyezményeivel, az UNESCO Cserekézikönyvével stb. A témáknak e felsorolása is mutatja, hogy DARGENT milyen széles skálát látott maga előtt. Javaslati kétségtelenül nyomot hagytak a budapesti értekezlet napirendjén.

A varsói ülésen hozott határozatok egyébként csupán felkérték a kormányokat, hogy ratifikálják az időközben Párizsban aláírt két új többoldalú egyezményt és örömmel üdvözölték a budapesti konferencia tervét. A Parlamenti Könyvtárak Szekciójával közösen hozott határozat támogatta a szekció adatgyűjtő munkáját.

A *lundí*—*malmói* (1960) ülésen megismételték az egyezmények ratifikálására és a budapesti értekezletre való részvételre vonatkozó felszólítást, de annyiban

17. DARGENT, J.: *Commission des échanges de publications*. = *Actes...* Vol. XXIV. 25e session, Varsovie, 1959. La Haye, 1960. 85—86. l.

18. DARGENT, J.: *Les nouvelles conventions internationales d'échange*. Bruxelles, 1960. Commission Belge de Bibliographie 271. l. (Bibliographia Belgica, 51.)

újat is mondtak, hogy felvetették a regionális duplumcsere központok megszerzésének tanulmányozását.

Ezekben az években a kiadványcsere területén az 1960 őszen Budapesten megrendezett szakértői értekezlet volt a legfontosabb esemény, ez viszont az IFLA keretein kívül zajlott le. Maga DARGENT elnök nem is tudott részt venni az értekezleten, az új témakörben mégis beküldött egy referátumot. Ebben javaslatokat adott a legalkalmasabbnak vélt formaszövegekre, amelyek a rutinlevelezésnél nap mint nap előadódnak.¹⁹ S. HONORÉ is beküldött egy kitűnő értekezést, ebben a hivatalos kiadványok fogalmát, gyűjtési, feldolgozási, szétosztási problémáit tárgyalta és ő maga is részt vett az értekezleten.²⁰

Edinburghban (1961) J. DARGENT jelentést adott közre a korábban hozott határozatok végrehajtásáról.²¹ E szerint az UNESCO egyezményeinek ratifikálása megindult, de eddig csak 7 állam csatlakozott hozzá. A budapesti értekezlet rámutatott a duplumcsereközpontok létesítésének szükségességére és a bibliográfiák szerepének fontosságára. A lundi felhívásra nem sok válasz érkezett. Csupán a nyugatnémet Arbeitsgemeinschaft der Parlaments- und Behördenbibliotheken ígérte meg, hogy tanulmányozni fogja a nemzetközi följepéldánycsere regionális, illetve központi megszervezésének kérdését. Maguk a határozatok ismét az egyezmények ratifikálását sürgették és újból szorgalmazták, hogy a hivatalos bibliográfiákról mindenütt jelenjék meg periodikus és analitikus jegyzék, vagy legalább a már létező különféle kurrens bibliográfiákban jelöljék meg a cserére rendelkezésre álló hivatalos anyagot.

Bernben (1962) folytatódott a hivatalos anyaggal kapcsolatos akció. Az ekkor elfogadott ajánlások részletes tanácsokat adtak arra nézve, hogy a hivatalos kiadványok bibliográfiái milyen alcsoportokra, fejezetekre tagolódjanak. Újból elhangzott a felhívás a ratifikálásra. Ezen kívül a Bizottság kérte az IFLA-t, hogy bocsássa ki a folyamatban levő könyvtártudományi tanulmányok jegyzékét. (Nem világos, hogy ez a kívánság hogyan függött össze a nemzetközi kiadványcserével.)

Az 1963-as év mind az IFLA, mind a Nemzetközi Kiadványcsere Bizottság számára fontos volt. J. DARGENT már az év elején körkérdésben tudakozódott az előző évek két főtémájának helyzetét illetően: miként halad az UNESCO új egyezményeinek ratifikálása és hol, milyen módon bocsátanak ki bibliográfiákat a hivatalos kiadványokról? Harmadik kérdésként az időnként megrendezendő szakértői találkozók szükségessége felől érdeklődött. A felmérés eredményeiről a szófiai Évkönyv számolt be.²² Ennek értelmében folytatódott ugyan az egyezményekhez való csatlakozás, de további biztatásra még szükség volt. Lehetséges, hogy az egyezmények gyakorlati megvalósítása az egyidejűleg kötött kétoldalú egyezményektől függött. Összesen csak mintegy 15 állam adott ki jegyzékeket a hivatalos anyagáról, a többiek a kurrens bibliográfiákban elszórtan regisztrálták

19. DARGENT, J.: *Normalisation des formulaires d'échange et statistiques*. = *Conférence sur les échanges internationaux de publications en Europe*. Budapest, 13–19 sept. 1960. Budapest, 1962. 203–215. 1.

20. HONORÉ, S.: *Problèmes particuliers aux échanges de publications officielles*. Op. cité. 143–160. 1.

21. DARGENT, J.: *Commission des échanges de publications. Compte rendu des réunions*. = *Actes*... Vol. XXVI. 27e session, Edimbourg, 1961. La Haye, 1962, 92–93. 1.

22. DARGENT, J.: *Commentaires des centres d'échanges sur les Conventions 1958 et les bibliographies de publications officielles*. = *Actes*... Vol. XXVIII. 29e session, Sofia, 1963, La Haye, 1964, 88–94. 1.

az idetartozó kiadványokat, anélkül, hogy bármilyen jelet alkalmaztak volna. Ami pedig az ismétlődő találkozókat illeti: a válaszok többsége pozitív volt.

A szófiai ülésre készülve dolgozta ki J. DARGENT az IFLA Hosszútávú Tervébe (*Long Term Program*) beillesztendő javaslatait is: *a*) nemzeti síkon a központok szerezzenek tájékoztatást országuk egész cseréjéről, bocssássák ki a hivatalos kiadványok jegyzékeit, állítsák össze és terjesszék a nemzeti csereanyag jegyzékeit, tartsák nyilván országuk fontos hatóságainak, könyvtárainak, intézményeinek, tudományos társaságainak címeit és ezek kiadványait; *b*) nemzetközi síkon elő kellene készíteni a nemzetközi kiadványcsere történetének megírását, tanulmányozni kellene a különféle csereközpontokat és a koordinálás egyes módszereit, elemezni kellene, hogy milyen szerepe van a csereének az ország külföldi megismertetésében és a saját ország kulturális, tudományos fejlesztésében.

Mindebből azonban a *Long Term Program* szerkesztősége csak egy-két pontot vett fel, főleg a csere szerepének értékeléséről.

Ugyancsak 1963 tavaszán történt, hogy a hivatalos kiadványcsere szakértői Saarbrückenben külön értekezletre jöttek össze. Magán a szófiai IFLA-konferencián a Bizottság már ennek az irányzatnak megfelelően két ülést tartott, az egyiket a hivatalos, a másikon a tudományos kiadványok cseréjét tárgyalták. Az első ülés határozatai szerint részletesebben meg kell vizsgálni, hogy az új konvenciók alkalmazása mennyiben függ össze az egyidejűleg kötendő kétoldalú államközi egyezményekkel. Itt hangsúlyozták a csereközpontok feladatkörének további tanulmányozását is, sőt az is felmerült, hogy maguk a csereközpontok az IFLA-n belül ne képezzenek-e önálló szekciót? A tudományos kiadványokkal foglalkozó második ülésen kimondták, hogy *a*) a csereben felhasznált kiadványokat lehetőleg mindig el kell látni világnyelven írt összefoglalókkal, *b*) az UNESCO könyvtári közlönye adjon több helyet a csereajánlatok számára. Kifejezetten csehszlovák kívánságra a határozatok közé felvették azt is, hogy *a*) az UNESCO támogassa a csereközpontokat, *b*) a kormányok adjanak több pénzügyi segítséget a tudományos és műszaki kiadványok cseréjéhez, *c*) a csereközpontok dolgozzák ki a nemzetközi kiadványcsere legjobb gyakorlati munkamódszereit.

Az 1964. évi római ülés rövid volt, az elnök nem is volt jelen. Új, a korábbiaknál realizistikusabb és gyakorlatibb javaslat hangzott el S. HONORÉ részéről, arra nézve, hogy a csereküldeményekhez egységes, szabványosított kísérőívet vezessenek be. A POPESCU-BRADICENI asszony (Románia) azt kérte, hogy a Bizottság tűzze napirendre az egyes országokon belüli koordinációs módszerek tanulmányozását. M. RAZUMOVSKY asszony (Ausztria) panaszkolt, hogy az UNESCO cserekézikönyve igen gyorsan elavul. Ennek megfelelően az egyetlen római határozat arra kérte az UNESCOt, hogy a Kézikönyv második részét újra adja ki, mégpedig cserélhető, befűzhető lapokon.

A római ülést még az is nevezetessé tette, hogy a saarbrückeni kezdeményezés folytatásaként itt alakult meg a Hivatalos Kiadványok Cseréjének Albizottsága (Sous-Commission des échanges de publications officielles — Sub-Committee on the Exchange of Official Publications), amivel a Bizottság kettévált. Az Albizottság elnökévé M. ZEHRER nyugat-berlini könyvtárigazgatót, titkárává pedig R. EJLERSENT, a dániai csereközpont vezetőjét választották. S. HONORÉ javaslatára az Albizottság azzal a kéréssel fordult az UNESCOhoz, hogy adjon támogatást olyan kiadványhoz, amely tájékoztatást adna a különböző csereközpontokban rendelkezésre álló hivatalos és nemhivatalos kiadványokról.

A következő évben Helsinkiben az elnök ismét olyan beszámolót terjesztett elő, amely némi történeti visszapillantás után elvi kérdéseket is érintett.²³ Az IFLA ekkor először tűzött ki ún. főtémát, ehhez a Bizottság is csatlakozott, amennyiben az említett tanulmány vázolta a nyelvek különbözősége folytán keletkezett nehézségeket: amíg azonos kultúrkörbe tartozó országok állnak kapcsolatban, addig a nyelvi korlát alig merül fel. A „kis” országokkal folyó csere során nemcsak az a zavaró, hogy a „nagy” országokban a kevéssé elterjedt nyelveket nem értik, hanem az is, hogy a „nagy” országok nyelvei a kisebb országoknak csak az elitjéhez jutnak el. Újabbban mindez még nagyobb hangsúlyt kap azáltal, hogy fokozódik az érdeklődés a fejlődő országokkal folytatandó csere iránt. Érdekes megoldás lenne annak a XIX. századi gyakorlatnak a felújítása, ha a fejlődő országok a kapott irodalomért cserében nem könyveket, hanem pl. néprajzi tárgyakat, vagy egyéb kulturális objektumokat adnának.

A határozatok ezeket az elméleti kérdéseket nem érintették, hanem kimondták, hogy a már Rómában javasolt Honoré-féle kísérőjegyzék szabványát hozzászólás végett körözni fogják, felkéri a csereközpontokat a koordinálás kérdésének tanulmányozására és javasolták az UNESCO-nak, hogy a Cserekézikönyv legközelebbi kiadásában milyen részletesebb adatokat közöljön a cserére felajánlott anyag típusairól, periodicitásáról stb.

Az IFLA 1963-ban elfogadott új Alapszabályai értelmében minden szekciónak és bizottságnak elnököt és titkárt kellett választania. A Cserebizottság megerősítve az eddigi elnököt, S. HONORÉT kérte fel a titkári feladatra és kimondta, hogy ugyanezt a javaslatot fogják továbbítani GOMBOCZ Istvánhoz (Magyarország) is.

A hivatalos kiadványok cseréjének Albizottságához C. C. REINING (Egyesült Államok) tanulmányt adott be a Library of Congress és az afrikai államok közötti hivatalos cseréről. E javaslat következménye lett az Albizottság afrikai akciója és ekkor határozta el az Albizottság azt is, hogy egy általános kérdőívvel felméri a hivatalos kiadványok cseréjének helyzetét az egész világon.

Az 1966. évi *hágai* ülésre nem készült központi jelentés. Alig érkeztek hozzászólások a koordinálásra vonatkozó korábbi felszólításra, ezért a Bizottság újból kérte a tagegyesületeket, hogy foglalkozzanak ezzel a témával. A hágai Évkönyv közölte S. HONORÉ tervezetét a szabványosított kísérőívről.²⁴ A végleges forma kidolgozását a következő ülésre halasztották. Új akcióba is belefogott a Bizottság: elhatározták, hogy vizsgálat tárgyává teszik a nemzetközi kiadványcsere gazdasági vonatkozásait. Itt Hágában hangzott el először az a kívánság, hogy az UNESCO Egyezmények megkötésének 10. évfordulóján a csere szakértői ismét tartssanak olyan szakértői értekezletet, amilyen annakidején Budapesten zajlott le nagy sikerrel. Hágában egyébként tisztújítás is történt: J. DARGENT lemondott, helyette S. HONORÉ lett az új elnök. GOMBOCZ István megkezdte titkári működését, rajta kívül titkárnak választották még M. SCHILTMAN asszonyt, a hágai csereközpont vezetőjét is.

Az Albizottság elhatározta, hogy egy belga dokumentációs központra bizza az afrikai hivatalos anyag központi katalógusának felállítását. Angol kezdemé-

23. DARGENT, J.: *Le rôle des échanges internationaux de publications dans la coopération internationale.* = *Actes ... 31e session, Helsinki, 1965, La Haye, 1965.* 114–118. l.

24. HONORÉ, S.: *Projet de bordereau d'envoi de livres pour les échanges — Draft of a dispatch note for book exchanges.* = *Actes ... 32e session, La Haye, 1966.* 99–100. l.

nyezésre felszólították a hivatalos anyag nyilvántartásainak központjait, hogy minden sorozat megszűnéséről, újak indulásáról, címek változásáról stb. haladéktalanul értesítsék partnereiket.

1957-ben *Toronto*-ban a Bizottság megvizsgálta a csere gazdaságosságáról végzendő felmérés kérdőív-tervezetét és azt két részre bontotta: úgy határozott, hogy az egyik kérdőívet a csereközpontokhoz, a másikat a cserélő intézményekhez küldi ki. A szabványosított kísérőív végleges elfogadását elhalasztották. Az Albizottság J. WOOD (Egyesült Államok) referátumát hallgatta meg a latin-amerikai államokkal folyó cseréről és kérte, hogy egyik képviselője vehessen részt a nairobi-i bibliográfiai értekezleten. Támogatást kértek a kérdőív-akció eredményeinek publikálásához is. Mindkét bizottság közösen megismételte a hágai kérést a szakértői értekezlet összehívására.

A S. HONORÉ által javasolt egységesített kísérőívet véglegesen 1968-ban *Frankfurtban* fogadták el. J. LETHÈVE (Franciaország) megbízást kapott, hogy a szabványosításra tegyen új javaslatokat, különösen a sokféleképpen történő könyvkérések egységesítése érdekében. Az Albizottság az önálló bizottsági státusért folyamodott, mindkét szerv pedig most már harmadszor sürgette a szakértői értekezlet összehívását.

A *koppenhágai* IFLA konferencián (1969) GOMBOCZ István benyújtotta a nemzetközi kiadványcsere gazdasági vonatkozásairól készített ideiglenes beszámolóját. A Bizottság ezt elfogadta, de minthogy sok ország a felmérésből még hiányzott, megbízta a szerzót az akció folytatására. J. LETHÈVE ugyancsak bemutatta első változatban a kéréformula egységesítésére vonatkozó tervét, ő is megbízást kapott a munka folytatására. M. SCHILTMANT felkérték arra, hogy állítsa össze a kiadványcsere szakértőinek nemzetközi jegyzékét. Minthogy HONORÉ asszonyt a katalógizálási kérdések egyre jobban lekötötték, és újabb három évre nem vállalta az elnöki megbízatást, ezért GOMBOCZ Istvánt javasolta új elnöknek, akit meg is választottak. M. SCHILTMAN ettől fogva már egyedüli titkárként működött.

Az Albizottság csatlakozott a Bizottság negyedik sürgetéséhez, amellyel az UNESCOT a speciális értekezlet összehívására kérték. Ezen kívül saját hatáskörbe vette vissza az Albizottság az afrikai hivatalos kiadványok központi katalógusának ügyét. Az IFLA vezetősége elfogadta a korábbi kérést és így az Albizottság önállósult, azzal az indokolással, hogy ezentúl nemcsak a hivatalos kiadványok cseréjével, hanem azok minden egyéb kérdésével is foglalkozni.

A Z U T Ó B B I É V E K M U N K Á J A

Az 1969 óta eltelt időszak túl közel van ahhoz, hogy részletesebben tárgyalhatnók. Csupán a teljesség kedvéért említem a fontosabb fejleményeket.

A Bizottság két-két ülést tartott az IFLA moszkvai, liverpooli és budapesti konferenciái alkalmából. A nemzetközi kiadványcsere gazdasági vonatkozásairól szóló végleges jelentést²⁵ és a kérés-cédulák végleges szabványát²⁶ megvitatták,

25. GOMBOCZ, I.: *Economic aspects of the international exchange of publications* = Unesco Bulletin for Libraries. 1971. 267–281. 1.

26. LETHÈVE, J.: *Project for standard book-exchange forms.* = Unesco Bulletin for Libraries. 1971. 282–283. 1.

mindkettőt azóta az UNESCO publikálta. M. SCHILTMAN elkészítette a szakértők ideiglenes jegyzékét. B. P. KANEVSKY, a Lenin Könyvtár Gyarapítási és Cserosztályának vezetője elkezdte az 1961-től 1970-ig terjedő időszak cseréről szóló irodalmának bibliográfiai adatgyűjtését, hogy ezzel folytassa J. DARGENT nagy munkáját, aki már 1962-ben kiadta két kötetben a nemzetközi kiadványcsere bibliográfiáját a kezdetektől 1960-ig.²⁷ A Hivatalos Kiadványok Bizottsága közzétette az afrikai anyag felmérésének első eredményeit²⁸ és összefoglalta egy kötetben a hivatalos kiadványokról általában érdeklődő kérdőívakió beküldött válaszait²⁹. Ezt az akciót egyébként B. P. KANEVSKY az UNESCO könyvtári közlönyében részletesebben elemezte³⁰.

Mégis, a legfontosabb esemény a *Nemzetközi Kiadványcsere Európai Konferenciája* volt, amelyet 1972 tavaszán Bécsben tartottak meg. A pénzügyi támogatásról az UNESCO, az IFLA Elnöksége és az Osztrák Kormány gondoskodott, a tartalmi megszervezést és előkészítést pedig a Bizottság végezte. A 40 résztvevő vitái az előre megküldött kötetre alapozódtak, amely 18 referátumot tartalmazott. A megvitatott témák közé a következők tartoztak: A kiadványcsere és a kölcsönzés viszonya (C. HURY, M. SCHILTMAN, DR. URQHART³¹) az UNESCO két Egyezményének kiértékelése (DR. GOMBOCZ), a nemzetközi kiadványcsere szerepe (Z. JABLONSKY), a csereközpontok újabb adatai (V. POPOV). Külön figyelmet szentelt az értekezlet az Afrikával és Latin-Amerikával folyó csere fejlesztési lehetőségeinek (R. A. CHRISTOPHERS, J. LETHÈVE, Fr. VANWIJNGAERDEN, N. EINHORN, K. H. PARK). Hangsúlyt kaptak az ún. gyakorlati kérdések is, mint a gyűjtőládás továbbítási mód költségei (DR. P. GENZEL), a csere-elszámolás különféle módjai (M. RAZUMOVSKY), valamint a további szabványosítási munka (J. LETHÈVE). Itt kezdődött el az UNESCO Cserekézikönyvről szóló újabb vita is (DR. OERTEL), amely az I. rész újból való kiadását határozta el.

EREDMÉNYEK ÉS TANULSÁGOK

1. Gondoskodás a csereanyagról

A Bizottság már kezdettől fogva egyik legfontosabb célként azt tűzte ki, hogy a nemzetközi kiadványcsere két alapvető feltétele mindig biztosítva legyen: a) a könyvtárak, intézmények, tudományos egyesületek rendelkezzenek elegendő

27. DARGENT, J. L.: *Echanges internationaux de publications. Bibliographie. 1817 — 1960 I—II*. Bruxelles, 1962. Commission Belge de Bibliographie. 518. l. (Bibliographia Belgica, 68.

28. *Catalogue of African official publications available in European libraries as of 1st May 1971. Compiled by the Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Berlin, 1971. IFLA-Committee for Official Publications. 251. l.*

29. *Questionnaire-Sammlung der IFLA-Kommission für Amtsdrukschriften*. Berlin, 1971. Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz.

30. KANEVSKY, B. P.: *The international exchange of publications and the free flow of books*. = Unesco Bulletin for Libraries 1971, 141—149. l.

31. SCHILTMAN, M.: *Study on the interlibrary loan and the international exchange of publications being the Final report of the European Conference on the International Exchange of Publications. Vienna, 1972 April 24—29. The Hague, July 1972. IFLA, 205 l.*

csereanyaggal, b) a világot folyamatosan tájékoztatni kell a rendelkezésre álló csereanyagról.

Ami a csereanyag típusait illeti, a Bizottság az első 25 év során főleg az *egyetemi disszertációkkal* volt elfoglalva. A háború előtti elszórt és tervszerűtlen javaslatok inkább a disszertációk túl bőséges mozgását akarták ésszerű mederbe terelni és már akkor felvetették, hogy a disszertációkat más tudományos kiadványokkal is lehet viszonzni.

A háború után annyiból változott lényegesen a helyzet, hogy a németországi, franciaországi stb. intézkedések következtében, melyekkel a disszertációk kötelező kinyomtatását eltörölték, elapadt a kiadványcsere fő forrása, ezért a Bizottságnak főleg a megszakadt kapcsolatok helyreállításával, továbbá azzal kellett foglalkoznia, hogy egyáltalában elegendő csereanyag álljon rendelkezésre.

A. KESSENnek, a Bizottság akkori elnökének kétségtelen érdeme, hogy széleskörű anyaggyűjtéssel több éven át részletes helyzetismertető jelentéseket állított össze a háború utáni helyzetről és különösen fontos volt az, hogy befolyást tudott gyakorolni a németországi „Druckzwang” újbóli és részleges bevezetésére.

A Bizottság csak habozva és csak lépésről lépésre ment át *más kiadványtípusok* területére. 1955-től fogva igen nagy figyelmet fordítottak a *hivatalos kiadványokra*, ami oda vezetett, hogy 1964-ben külön Albizottságot létesítettek e kategória gondozására, amely később teljesen önállósult. Sajnos, a Bizottság a duplumokat, helyesebben a fölőspéldányokat csak alkalmilag vonta be érdeklődési körébe, eredményeket ezen a téren nem igen tudott felmutatni. A *kereskedelmi kiadványoknak* a nemzetközi cserébe való beillesztését fokozatosan elfogadta ugyan a Bizottság, de e témával bővebben nem foglalkozott; minden bizonnyal e téren még sok nehézséggel kell majd megküzdeni.

Ami a második alapfeltételt illeti, vagyis azt, hogy a csereanyagról megfelelő folyamatossággal és teljességgel kell a világot tájékoztatni, e tekintetben a Bizottság nem eredménytelenül tett közzé újabb és újabb felszólításokat. Már a kezdettől fogva szorgalmazta a Bizottság a különféle *bibliográfiák és jegyzékek* kibocsátását. Eleinte a disszertációk, később a hivatalos kiadványok rendszeres jegyzékbe foglalását követelte a Bizottság, éspedig ismételt, számos alkalommal. Az első felszólítást még J. EMLER tette meg 1932-ben, őt nemsokára GUINARD követte. A. KESSEN későbbi szisztematikusabb ösztönzései valószínűleg eredményesen befolyásolták az illetékes könyvtárak és intézmények elhatározásait bibliográfiák és jegyzékek megjelentetésére. Ugyanez mondható a hivatalos kiadványokat közlő bibliográfiákról is, bár itt a felszólítások gyakorisága mintha nem lett volna arányban az eredményekkel.

Sok figyelmet fordított a Bizottság a valamennyi többi csereanyagra vonatkozó információ eszközeire is. Már 1930-ban megkeresték ez ügyben a Nemzetek Szövetsége mellett működő kulturális intézményt, amit azután 1939-ben újra megismételték. Talán nem becsüljük túl a Bizottság befolyását, ha feltesszük, hogy ismételt sürgetései az UNESCO-fele Cserekézikönyv ügyében nem maradtak hatástalanok, különösen talán ami a Cserekézikönyv formáját, belső elrendezését illeti. Itt említhetjük meg a Bizottság legújabb tervét, amellyel e Kézikönyv második részét újból ki kívánja adatni. Valószínűleg szerepe volt a Bizottságnak abban is, hogy az UNESCO már két évtizede rendszeresen közli a csereközponatok címeit könyvtári közlönyében.

Ami a nyelvi korlátok leküzdését illeti, megemlíthetjük itt azt a pozitív

visszhangot, amellyel a Szovjetunió és Japán válaszolt KESSEN felkéréseire. J. DARGENT is foglalkozott a nyelvi kérdéssel, és egyszer külön határozat szorgalmazta az idegen nyelvű rezümétet, mégis e téren eddigi eredményeinkkel nem lehetünk elégedettek.

2. A nemzetközi csere megszervezése

A Bizottság a kezdeti korszakban — néhány alkalmi kezdeményezéstől eltekintve — kevés figyelmet szentelt a két- és többoldalú egyezmények kérdésének. Az volt az általános felfogás, hogy a közvetlen kapcsolatok sokkal eredményesebbek, semmiféle egységesítésre, általános szabályokra nincs szükség.

A. KESSEN sem fogadta bizalommal azokat az olasz és francia javaslatokat, hogy az elavult 1886-os brüsszeli egyezményeket cseréljék fel modernebbekkel. Főleg S. HONORÉnak kezdeményezésére ez a gondolat mégis fokozatosan tért nyert a Bizottságban, eleinte főleg azzal a céllal, hogy a hivatalos kiadványok cseréjét ezáltal jobban szervezzék meg. 1955-től kezdve azután a Bizottság teljes erővel támogatta az UNESCO munkáját, amellyel az új egyezményeket előkészítette. J. DARGENT egész könyvet szánt az egyezményekkel kapcsolatos tárgyalásoknak. Az 1972. évi bécsi szakértői értekezlet megkezdte az UNESCO egyezményeinek kiértékelését. Végeredményben azonban a Bizottság szerepe ezeknek az egyezményeknek a létrejöttében — néhány általa javasolt módosítástól eltekintve — inkább passzív volt. Így például a Bizottság többször felvetette, de soha alaposan ki nem dolgozta azt, hogy miként függnek össze a kétoldalú állami egyezmények a többoldalúak hatásos alkalmazásával.

Hasonló volt a helyzet a *csereközpontokkal* is. Hosszú időn át a Bizottság nem volt meggyőződve arról, hogy ezekre egyáltalában szükség van, illetőleg csak a brüsszeli egyezményekből folyó továbbítási szerepet szánta nekik. (Néhány kezdeményezés mégis felmerült már a Bizottság működésének elején is, főleg a disszertációk cseréjének jobb megszervezését várták a központok esetleges megerősítésétől.) A helyzet azonban lényegében csak 1956 után változott meg, amikor belga, csehszlovák, francia, olasz stb. ösztönzésre sokkal bővebb szerepkör kezdett kialakulni. Különösen J. DARGENT vázolta átfogóan a központok munkakörét a Hosszútávú Program előkészítése idején. Ugyancsak a Bizottságban merült fel az is, hogy regionális alapon, vagy nemzeti síkon meg kellene szervezni a főlőspéldányok nagy elosztó szerveit. (Az A. ALLARDYCE által vezetett londoni és az R. EJLERTSEN által vezetett koppenhágai központ jó példák arra, hogy milyen hatásosan meg lehet szervezni ezt a munkát.)

A Bizottság többször napirendre tűzte a különféle csereközpontok összehasonlító tanulmányozását, de valamilyen igazán átfogó elemzés nem jött létre, illetőleg G. BUSSE asszony foglalkozott a kérdéssel, de a Bizottságon kívül.

Sajnos a *koordinálásra* vonatkozó kívánság alig talált meghallgatásra. Az első időkből a Bizottság azt szorgalmazta, hogy az egyes országok egyetemi könyvtárai a disszertációk gyűjtésében lépjenek egymással egységre. A. KESSEN némi eredményekre hivatkozhatott saját hazájában. Münchenben, 1956-ban az egyik fontos határozat felkérte a tagállamokat, hogy mind az egyes tudományágak, mind a földrajzi megoszlás tekintetében vizsgálják meg a külfölddel folytatott cserekapcsolataik megoszlását. Sajnos nincs nyoma annak, hogy ezt a kezdeményezést többen követték volna. (Magyarországon történt ilyen kísérlet.)

Később, Helsinkiben újból napirendre tűzték a kérdést, J. DARGENT el is kezdte az adatgyűjtést, de az akció később elakadt.

Itt említhetjük azt is, hogy az egyes csereközpontok alig tekintették át országuk kiadványcseréjét központi nyilvántartások segítségével, bár ez a gondolat is szerepelt DARGENT szófiai tervei között. Ebből adódott, hogy a Bizottság tulajdonképpen nem tűzte soha napirendre az UNESCO-nak adandó nemzeti csere-statisztikák témáját, bár ezt előírja mindkét új egyezmény. (Néhány ország mégis ad időnként statisztikai képet a nemzetközi cseréről, ha nem használja is az 1960-ban Budapesten ajánlott formulát.)

A gyakorlati csere *technikai kérdéseiben* a Bizottság több eredményre hivatkozhat. Eltekintve a budapesti konferenciától, ahol már egy-egy referátum foglalkozott a csere útjában álló bürokratikus akadályokkal és a bevezetésre ajánlott formalevelekkel, először egy csehszlovák javaslat vetette fel a gyakorlati tennivalók szükségességét Szófiában. S. HONORÉ elkészítette a csereküldemények egységesített kísérőívét, amely ha nem terjedt is el eléggé, mégis a Bizottság gyakorlati eredményei között említendő. Ugyanazt mondhatjuk J. LETHÈVE munkájáról, aki a kéréformula szabványára tett javaslatot, bár ma még ez is nehezen terjed. Számos más munkamenet vár a jövőben szabványosításra: egyszerű cseremegállapodások típusai, ajánlatok, reklamálások stb. Különösen hiányzik a duplumcserejegyzékek egységes összeállítási módszere. Ez a kérdés már a bécsi értekezlet napirendjére került, de egyelőre nem igen haladt előre.

A gazdaságosság vonatkozásainak kidolgozása két irányban haladt tovább: a Bizottság lefektetett bizonyos elveket, amelyek alapján a különféle kiadványcategóriák elszámolhatók, illetőleg egyensúlyba állíthatók. Ez nem jelenti azt, hogy ezen a téren nem lehetne szilárdabb és egységesebben alkalmazott módszerekre törekedni.

Egyre több gondot okoz a kiadványok tömegének fokozódó mennyisége az egész világon, nem kevésbé az a kellemetlen körülmény, hogy a kereskedelmi forgalomban szereplő anyag árai is folytonosan emelkednek.

Ami a *szállítás és továbbítás* kérdéseit illeti, a Bizottság eddigi eredményeivel nem lehetünk megelégedve. Több és erélyesebb akcióra lett volna szükség a világszerte alkalmazott tarifák, vámok stb. mérséklése érdekében, összhangban az UNESCO egyezményeivel. Még mindig sokfelé találkozunk korlátozó intézkedésekkel, behozatali, kiviteli formaságokkal stb.

Viszont eredményesnek tekinthetjük azt a munkát, amellyel a Bizottság a továbbítószolgálatok, illetőleg a gyűjtőládás szállítási mód költségeit tette részletes vizsgálat tárgyává. A közvetítve zajló csereforgalom késedelmisségét most tűzték napirendre.

Legújabbban felmerült a kölcsönzés és a csere viszonyának fontos kérdése, valamint az, hogy mikor mennyire használják a csereforgalomban a mikroformákat, esetleg a távközlés eszközeit stb.

3. A csere elmélete és története

J. DARGENT javaslatot tett a csere történetének megírására a Long Term Program idején, de erre eddig nem került sor. Ugyanakkor vetette fel azokat a részletes vizsgálatokat is, amelyek a csere kultúrpolitikai, tudományos, kulturális, gazdasági szerepét elemezték volna. Legújabbban B. P. KANEVSKY tett további

javaslatokat az UNESCO könyvtári közlönyében, például az UNISIST és a kiadványcsere összefüggéseire vonatkozóan.

A Bizottság Bécsben különösen részletesen foglalkozott a fejlett és a fejlődő országok közötti kiadványcsere bővítésével; ezen a téren még akad bőven teendő.

Végül említsük meg, hogy J. DARGENT elkészítette a már említett kétkötetes bibliográfiát a nemzetközi csere szakirodalmáról. A közeljövő feladata ennek a munkának a folytatása és közzététele kiadvány formájában, azzal a további javaslattal, hogy egy helyen, valószínűleg Brüsszelben, gyűjteni kellene a kiadványcseréről bárhol megjelenő publikációk adatait.

Forty Years of the IFLA Committee on the International Exchange of Publications

I. GOMBOCZ

The author, who was Head of the International Exchange Service of the National Széchényi Library and Chairman of the IFLA Committee on the International Exchange of Publications, died on 10th April 1973 with tragic suddenness. His last article describes the forty year history of the Committee on International Exchange. This writing —like his whole activity— expresses his belief in the great ideals of intellectual-cultural contacts between the peoples and nations of the world.

He could not complete his study by writing its English resumé; it was the sad task of the editors to try to summarize its contents.

*

The author starts by pointing out how great attention has been paid by IFLA to the cause of the international exchange of publications. The first working group was formed in 1930 but it became consolidated only in 1933, that is why we are celebrating its 40th anniversary now.

At first he surveys the events of the period 1930–1950. International exchange was discussed in details first at the *Stockholm* general meeting in 1930. The first sub-committee was formed then under the chairmanship of Jan EMLER, the Director of the University Library in Pozsony (Bratislava). The "Sub-Committee on Exchange of University Theses" was more firmly established at the 1933 meeting held at *Avignon*, where Jan EMLER was confirmed in his post. At the 1934 *Madrid* general meeting, too, the focus was on the exchange of dissertations. When the IInd World Congress of Librarians was held in 1935 in *Madrid* and *Barcelona* M. BEAULIEUX (France) submitted several important new proposals, including a call for government support for the central exchange centres. In 1937 in *Paris* and in 1938 in *Brussels* once more the problems of the exchange of dissertations was one of the central topics. In 1939 IFLA had a meeting in *The Hague*, where J. GUINARD (France) was elected Chairman of the Sub-Committee. He came forward with important, comprehensive proposals: the cultural organ of the League of Nations should publish the list of all the institutions participating in the exchange programme; the authority of the Sub-Committee should be extended. It was at this meeting that the point was raised in the discussion: the Sub-Committee should not restrict itself to the questions of the exchange of dissertations and university publications but should deal with the exchange of other scientific and scholarly publications as well. New proposals were made after the war at the *Oslo* (1947) and *London* (1948) meeting by T. KLEBERG and J. GUINARD, and K. SCHWARBER respectively.

The second part of the article discusses the period when A. KESSEN was the Chairman (1950–1958). The author states that KESSEN's name in IFLA has become inseparable from international exchange and his account read at the 1950 *London* meeting was an impressive synthesis and programme. He spared no effort to collect every information relating to exchange and paid special attention to the question of foreign-language abstracts and to the exchange of the publications of the various academies, as well as promoting the exchange

of official publications and dissertations. It was during his term — in connection with the reorganization of IFLA — that the Sub-Committee was transformed into a Committee. KESSEN emphasized, that the Committee should do more than simply registering, it should influence further development. The year 1955 represented an important step forward: the Committee finally abandoned the narrow scope of university dissertations and assumed responsibility for all kinds of publications. (Cf. the report of Madame S. HONORÉ on official publications and J. DARGENT's authoritative study on the role and cultural-political significance of exchange.) From the middle of the 1950s, on the initiative of UNESCO, the concept of a more centralized organization began to gain ground, but KESSEN was reluctant to embrace it whole-heartedly.

The next chapter deals with the activities of the period 1959–1969. At the 1959 *Warsaw* committee-meeting already KESSEN's successor, J. DARGENT took the chair. The next stages were the meetings of the experts in *Malmö* (1960) and in *Budapest* in the same year. The necessity of establishing centres for the exchange of duplicate copies and the importance of the role of bibliographies was pointed out on these occasions. For the 1963 *Sofia* meeting J. DARGENT worked out her proposals to be integrated into the *Long Term Program* of IFLA. The editors of the *Long Term Program* took up only one or two items from the many proposals, mainly on the evaluation of the role of exchange. The 1964 *Rome* meeting brought a change in organization: the Committee was divided and the Sub-Committee on the Exchange of Official Publications was formed. There were personal changes at the 1966 meeting held in *The Hague*: S. HONORÉ was elected Chairman and I. GOMBOCZ became Secretary together with Madame M. SCHILTMAN. At the IFLA Conference of *Copenhagen* (1969) I. GOMBOCZ submitted an interim report on the economic aspects of the international exchange of publications. There were other changes, too: I. GOMBOCZ was elected Chairman to succeed Madame HONORÉ, and the Sub-Committee on Official Publications was transformed into a Committee, once more taking into its hand the cause of the Union Catalogue of African official publications.

The work of the last years (1969–1973) are naturally not discussed in details, the author only refers to the achievements of the conferences held in *Moscow*, *Liverpool* and *Budapest*. Finally he surveys the results and draws the conclusions, specifically mentioning

- the provisions for obtaining material for exchange,
- the questions of organizing international exchange,
- the theory and history of exchange and the problems connected with it.

